

SAMLAREN

T I D S K R I F T

F Ö R

S V E N S K L I T T E R A T U R H I S T O R I S K
F O R S K N I N G

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 26

1945

U P P S A L A 1 9 4 5

S V E N S K A L I T T E R A T U R S Ä L L S K A P E T

UPPSALA 1946
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB
45442

Ett par Stagneliusfragment.

Av *Viveka Heyman*.

Lyriska dikter och elegier.

1818–1819, på tröskeln till Saronperioden, samlade Stagnelius sin ungdomsdiktning till en stor handskriven samling, som han kallade Lyriska dikter och elegier. Han fick färdiga tre böcker »lyriska dikter» plus en omredigering av ett tidigare häfte med pastorala idyller. Elegierna kom han aldrig att samla; och eftersom de skulle ha haft sin egen bok, tog han inte heller upp några sådana i de andra böckerna.

Så som samlingen blev utförd omfattar alltså de egentliga »Lyriska dikter och elegier» tre böcker. Den första kallas »Moraliska, religieuse och patriotiska sånger»; den är fullständigt bevarad och försedd med ett register där dikterna dateras. Albert Nilsson har fastställt att den egentligen är en utvidgning av ett tidigare häfte som omfattade de tretton första dikterna. Andra boken heter »Visor, romanser och idyller»; den är bevarad så när som på första bladet och första dikten. Den tredje, »Erotiska sånger», var ursprungligen tjuguet nummer stark, såsom framgår av nummeringen; ett eller ett par ark med sex och en halv dikt har gått förlorade. (Kommentaren s. 1–2 och Kronologien s. 20–37.¹)

Hur gamla kan defekterna vara? Det finns två att gissa på, som kan ha slarvat bort arken: Stagnelius själv och Hammarsköld.² Av dem var Stagnelius avgjort mest öm om sina manus.

Hammarsköld fick troligen samlingen sig tillskickad av biskop Stagnelius. I ett brev, citerat i *Monografien* s. 488, säger denne att han skickar »Treñe häften: Lyrisk Sånger (ä. fr. Lyrisk Skaldedikt) och Blända, Romantisk Skaldedikt.» — »Visserl.», fortsätter han, »hade han ernat allmän-göra dem; ty de äro renskrifne och hopheftade.» Albert Nilsson har antagit att dessa häften med »Lyrisk Sånger» var just Lyriska dikter och elegier. (Kronologien s. 85.) Till hans skäl kan läggas ett nytt. I ett annat

¹ Hänvisningarna till Stagneliustexter i denna uppsats gäller alltid, när annat inte angivits, Vitterhetssamfundets upplaga. Den romerska siffran avser delen, den arabiska sidan. Med »Kommentaren» menas Bööks kommentar till denna upplaga, med »Monografien» Fredrik Bööks *Erik Johan Stagnelius*, med »Kronologien» Albert Nilssons *Kronologien i Stagnelius' diktning*, med »H» den äldsta, av Hammarsköld utgivna Stagneliusupplagan.

² Man kunde också tänka på Sondén, som fogade ytterligare några dikter till sin upplaga — den tredje —; också deras manuskript har delvis gått förlorade. Men Sondén ville uppenbarligen bara lägga till dikter, som han kunde anta att Hammarsköld inte kände till, och frågan om han är den skyldige har således ingen betydelse för problemet var man skall söka de saknade dikterna.

brev från biskop Stagnelius till Hammarsköld, publicerat i Svenska Dagbladet den 11 oktober 1923, nämner han återigen Blenda och »Lyriska sångerna» och upprepar åter att dessa, som var renskrivna och hophäftade, hade hans son säkert ämnat trycka. Det måste alltså ha rört sig om en samling, som *hette* »Lyriska sånger» eller något ditåt. Att titeln är fel betyder ingenting, ty biskopen citerar sällan titlarna på sonens verk korrekt — i samma brev kallar han Riddartornet för Cydippe. Man kan också sluta sig till att samlingen han talade om var oskadad; annars skulle han väl ha nämnt något om dess defekter, och annars skulle han väl knappast ha varit så tvärsäker på att den skulle ha publicerats.

I sitt företal nämner Hammarsköld samlingen vid namn:

»Tredje Delen af denna Samling är bestämd att innehålla stycken af mindre omfång, af didactisk eller lyrisk syftning och form. Den innefattar, utom hvad redan genom trycket blifvit bekant, en stor mängd handskrifna Poemer, af hvilka flere från ett äldre tidsrum befinnas i särskilda Samlingar renskrifna och med Titlar försedde, nemligen: *Lyriska Dikter och Elegier. Första Boken. Moraliska, Religieuse och Patriotiska Sånger.* — *Andra Boken: Visor, Romanser och Idyller.* — *Tredje Boken: Erotiska Sånger*; hvarmed det tyckes vara antydt, att Författaren sjelf ämnat utgifva dessa sviter.» (H I: 43.)

Det sägs ingenting här om att dessa sviter skulle vara defekta; såvitt man kan sluta sig av det som yttrats om dem innan de kom i tryck, bör de då ha varit utan vank, de lika väl som det häfte Hammarsköld nämner omedelbart efter, »elfva hophäftade ark, med i sednare tider renskrifna stycken, ämnade till fortsättning af Liljor i Saron». Den samlingen finns nu blott kvar i fragment, men en del av de manuskriptlösa Saronsdikter som tryckts av Hammarsköld härstammar säkert från den. (Se Monografien s. 488.)

Det är i och för sig mycket troligt att också de förlorade dikterna i Erotiska sånger helt eller delvis är tryckta i hans upplaga. Av de 25 dikterna i Första boken har han tagit med 14, av de 35 i Andra boken 23 eller 24 (beroende på hur han gjorde med den förlorade första dikten). Men av Tredje bokens fullständigt bevarade 14 dikter har han bara tagit upp 7, vilket faktiskt är påfallande mycket mindre. När Hammarsköld därtill har en tydlig ambition att göra rättvisa åt skaldens alla sidor, blir det ännu troligare att skillnaden inte var så påfallande från början.¹

Innan vi ger oss in på några spekulationer om vad som kan ha stått på de förlorade bladen i Erotiska sånger, kan det vara på sin plats att undersöka efter vilka principer samlingen är uppställd. Första boken heter som sagt »Moraliska, religieuse och patriotiska sånger», en titel som svarar väl mot innehållet och inte behöver förklaras närmare. »Visor, romanser och idyller» är en rubrik som inte heller behöver någon uttolkning i och för sig; men denna avdelning skulle lika väl ha kunnat bära den tredje namn, »Erotiska sånger»; ty de allra flesta dikterna handlar om kärlek. Detsamma gäller genomgående de Pastoral dikterna. Å andra sidan hittar man flera nummer i Erotiska sånger, som inte är så värst erotiska: en dryckesvisa Vinteraftonen, som bara handlar om trevnaden vid en brasa en stormig vinterkväll; ett ode Till dårskapen, där Venus bara nämns som en av häxan

¹ Visserligen har han sållat Pastoral dikter ännu strängare; men där gäller det en diktart som var honom motbjudande både moraliskt och estetiskt.

Dårskaps många förklädnader; en Återblick på barndomen med en klagan över att alla illusioner krossats.

Man förstår uppdelningen mycket bättre om man trycker inte på »Erotiska sånger» utan på »Visor, romanser och idyller». Med romanser menar Stagnelius, som man kan se av bokens innehåll, korta berättande dikter, med visor och idyller förstår han rollyrik, monologer och dialoger av fingerrade personer. Denna bok var alltså ett urval av hans objektiva kärleksdiktning; i Erotiska sånger samlade han sin subjektiva. Naturligtvis fanns det gränsfall där bara han själv kunde avgöra vad som var vad; så tillkom väl dryckesvisan Solen och bågaren som en stilövning, eftersom den fick plats i Andra boken, medan Vinteraftonen, som togs upp i Tredje, bygger på en upplevd stämning.

Hur är nu dikterna ordnade inom de olika böckerna? Böök antog »tillnärmelsevis kronologiskt» under återopande av registret till Första boken (Kommentaren s. 1). Holmberg är den ende som yttrat tvivelsmål; men han har egentligen bara sagt att det inte är bevisat att de andra böckerna är ordnade likadant som den första (Samlaren 1939 s. 134–135). Märkvärdigt nog har ingen undersökt hur det förhåller sig med tidsföljden i denna.

Först måste vi erinra om att Böök gjorde sitt antagande innan Albert Nilsson hade granskat Stagnelii manuskript och daterat dem. När Albert Nilsson gjorde det, fann han som sagt att just Första boken var redigerad och renskriven i två etapper: de första tretton dikterna bildar ett eget häfte från vintern 1815–16, vilket sedan utvidgades med ytterligare tolv nummer och fick sitt namn 1818–19. Den första gruppen bildar i sig själv en tydligt avslutad diktsamling. Den öppnas med en invokation Till sånggudinnan, där skalden ber om kraft att sjunga

»Om kyska lågor, själars sympati,
Den vises trots mot Ödets tyranni
Och pliktens allmakt i ett dygdigt hjärta,»

(I: 4.)

alltså »moraliska sånger». Som prov på hur han blivit bönhörd låter han följa två dylika; i genrens natur ligger att de går i gamla skolans stil och följaktligen inte är senare än 1812. Sedan följer de patriotiska sångerna: två poem över Napoleons nederlag 1812–13 och två över Karl Johans segrar 1813. Ett par av dessa handlar för resten lika mycket om dygden som om äran. Så är det religionens tur; den får fem dikter om Vällustens förakt och Längtan efter det himmelska från 1813–15. Och till sist avslutas häftet som det började: med en invokation, denna gång till Äran; poemet tolkar den unge skaldens förtvivlan över att inte kunna vinna hennes ynnest.

Detta häfte är verkligen »i stort sett kronologiskt ordnat», men det beror inte på någon föresats utan på ämnena och på den korta tidsrymd det spänner över. Och när man skall döma om de principer »Lyriska dikter och elegier» är uppställd efter, då måste man lämna det helt ur räkningen och hålla sig enbart till bokens andra hälft.

Till Äran var ju närmast en patriotisk sång, och när samlingen skulle utvidgas föll det sig därför naturligt att ställa en ny grupp fosterländska dikter närmast efter. Tre dikter till Karl Johan och en dikt mot Napoleon följer också. De första är från 1814, året för Kielfreden och fördraget i

Moss; efter det året hade Stagnelius ingen anledning att dikta om Karl Johan. Den senare är från 1815; då försvann Napoleon från Europa och från Stagnelii diktning. Några senare patriotiska sånger finns inte i häftet därför att Stagnelius inga senare skrev.

Moraliska sånger hade han inte alls skrivit sedan sist, varför resten av häftet består av religiösa. Deras inbördes ordningsföljd är:

Vårsång	1817	
Verldsförakt	1814	
Till Dygden	1817	
Naturens Son	1814	
Afton Psalm	1816	
Trosbekännelse	1818	
Natt-Tankar	1817	(se Kronologien s. 26–27.)

Detta kan *inte* kallas att ordna sina dikter kronologiskt.

Visor, romanser och idyller har som första bevarade dikt en Serenad till någon fingerad Olympia. Utom den finns också en Dialog och en Monolog i början av samlingen; men för övrigt är de femton första dikterna alla »romanser». På det hela taget är de säkert tidiga, men den som verkar yngst står bland de första. Det är Monolog; den förekommer också i en annan renskrift från 1818–19 tillsammans med ett par andra dikter från samma tid (Kommentaren s. 106).

Den sista »romansen» är en fri översättning av ett madagaskariskt kväde ur Herders *Stimmen der Völker in Liedern*. Det följs av en annan översättning ur samma serie, som däremot är ett typiskt rollpoem. Här börjar nu dessa, som fyller bokens andra hälft. De två madagaskariska poemen är tydligen placerade i skarven för att de skall få stå bredvid varandra.

Erotiska sånger anger till skillnad från de andra böckerna inte i titeln vilka olika kategorier den faller sönder i; men det är ganska lätt att se hur den är uppställd. Först står ett par horatianiserande »visor», som manar till njutning av livet, och Till Aftonstjernen, en hetare och mer speciellt erotisk variation av samma tema. Så tar luckan vid; när den slutar, är man mitt i en grupp dikter till bestämda kvinnliga föremål med klagan över deras hårdhet. Inbördes tycks de vara uppställda efter intensitet. Dryckesvisan Vinteraftonen bildar en vilopunkt mellan denna grupp och nästa, dikter om skaldens desillusioner, som också de är ordnade med de hetaste sist. Och slutligen följer två sammanfattande dikter: Amanda, som talar om hur skalden är älskad, och Inbjudningar, som talar om hur han älskar.

Innan vi börjar leta efter de förlorade dikterna skall vi föra på tal en egendomlighet i Stagnelii sätt att handskas med sina manus. Han tycks ha haft en rent principiell motvilja mot dupliker. Böök har påpekat att han samvetsgrant förstörde alla handskrifter till tryckta verk, om det inte råkade stå någon annan dikt på samma blad (Monografien s. 214). Med tryckning jämställde han renskrivning i dikthäfte: bara några få poem i Lyriska dikter och elegier finns kvar i annan handskrift, och då alltid med någon annan ratad på samma blad.

Om de förlorade »Erotiska sångerna» finns kvar, bör de alltså ha detta signalement: profana, rent subjektiva poem utan teosofiska inslag, som tryckts av Hammarsköld. I främsta rummet bör de dikter komma i åtanke som saknar manuskript; i andra rummet *kan* komma in fråga dikter

upptecknade på samma blad som andra, men då får dessa andra inte förekomma i renskrivna dikthäften.

De dikter som fyller alla dessa krav, inklusive den fullständiga manuskriptlösheten, är fem: Anakreontisk sång (I: 324), Bacchisk tröst (I: 326), Näktergalen (II: 32), Näktergalen och Rosen (II: 33), Afsked till Lifvet (II: 37). Av dessa är den sista ett mycket vidlyftigt poem på över 350 vers. Den verkar för lång för att kunna kallas en »lyrisk dikt» och ingå i en samling.

Anakreontisk sång ansluter sig i ämne och ton nära till de visor, som inleder Erotiska sånger: den manar liksom dessa »ynglingen» att njuta sin ungdom och verkar liksom dessa att vara skriven av en mycket ung skald. I H står den tryckt III: 230 i avdelningen »Rent lyriska stycken» omedelbart före två dikter ur Erotiska sånger. Det bevisar naturligtvis inte att den också är hämtad därifrån; men Hammarsköld har dock en naturlig böjelse att placera dikter ur samma häfte bredvid varandra också när han delar upp dem på skilda rubriker och kastar de olika poemen om varandra.

Bacchisk tröst är också den en »anakreontisk» och ungdomlig lovsång till kärlek och vin, men i mörkare ton. Här är bågaren inte ett medel att göra en glad tillvaro ännu gladare utan räddningsplankan när »hjärtat försmäktar». Också den har Hammarsköld tryckt bland de »rent lyriska styckena», men ett stycke längre fram, s. 300. Den står på avdelningens sista 30 sidor, vilka annars på ett annat undantag när domineras av poem från Lyriska dikter och elegier. Närmast före står visan nummer två ur Erotiska sånger, här omdöpt till Ungdomsvishet.

Näktergalen och Näktergalen och Rosen är riktade till Amanda. Dem har Hammarsköld placerat omedelbart före dikten Amanda (H III: 275 och 277), och det låg ju nära till hands eftersom de hade samma adressat. Men i varje fall är det påfallande att de enda Amandadikter vi har kvar i manuskript från före 1818 är ett par elegier. Det sätter man gärna i samband med att boken Elegier aldrig blev redigerad.

Dessa fyra dikter kan alltså mycket väl ha hört till de förlorade sex; det är till och med ganska sannolikt att de gjort det. Finns också de två återstående bevarade? Då måste de som sagt ha stått nedskrivna på samma papper som någon annan dikt och ha bevarats i det exemplaret för den andra diktens skull.

Man skulle kunna nämna flera; men det finns ett par som man har särskilt starka skäl att misstänka. Den ena är Midnatten (I: 241). Den är en hett sinnlig klagan: skalden vrider sig ensam på sitt läger medan alla andra njuter ömma herdestunder, och han bestormar Luna, Midnatten och Kärleken med böner att få sin del i lyckan. Denna dikt har Stagnelius själv daterat till 1813, tydligen i samband med redigeringen av Lyriska dikter och elegier; han sysslade således med den då. Hammarsköld tryckte den (H III: 259), men med några påfallande avvikelser i första strofen. I det bevarade manuset börjar dikten:

»Fåfängt Natten i sin mörka skrud
Helig rysning kring Naturen bjuder;
Fåfängt midnattsklockans dofva ljud
Från det gråa kyrkotornet ljuder.»

(I: 241.)

Hammarsköld tryckte i stället:

»Fåfängt natten i sin mörka skrud
Helig rysning åt naturen bringar,
Fåfängt midnattsklockans dofva ljud
Från det gråa kyrkotornet klingar.»

Säkert är inte att detta beror på olika manus. Hammarsköld drog sig inte alls för att bättra på Stagnelii vers när han tyckte det behövdes (se Bök: Textkritiska problem hos Stagnelius); och här *var* det ju ett skönhetsfel med de båda korsrimmen på u. Men det finns ingenting som talar för att det var Hammarsköld; och *om* det har funnits ett annat manuskript, kan det i varje fall inte ha varit ett löst blad med bara denna dikt på.

Som sjätte dikt skulle man närmast vilja föreslå Till Bachus (I: 283). Den lovsjunger Bacchus på samma grunder som i Bacchisk tröst, men den andas en mycket bittrare stämning. I den förre dikten blev allt ganska gott bara skalden väl fick sitt rus; här känner han sig som den ende guden inte kan hjälpa. Också detta poem daterades — till 1814 — vid redigeringen av Lyriska dikter och Elegier. Därtill kommer att den har en påfallande plats i H: den är nämligen den andra dikten (utom Bacchisk tröst) bland de femton sista »rent lyriska stycken», som inte är hämtad ur den bevarade delen av Lyriska dikter.

Om man antar att det var dessa sex — och det tycks sannolikt — bör den naturliga ordningsföljden för Erotiska sånger bli:

Visa.
En annan.
Till Aftonstjernan.
Anakreontisk sång.
Bacchisk tröst.
Till Bachus.
Midnatten.
Näktergalen.
Näktergalen och Rosen.
(Därpå lika med det bevarade.)

Så inpassade går dikterna ypperligt in i de känslokurvor samlingen är ordnad efter. Först kommer en grupp sånger till livsnjutningen, inledd av ett par svala visor, fortsatt med de hetare men lika optimistiska Till Aftonstjernan och Anakreontisk sång, kulminerande i den hektiska Bacchisk tröst och i den bittert desillusionerade Till Bachus, där skalden tar avsked av denna ljusa syn på tillvaron. Som andra avdelning kommer hyllningar till enskilda »belles dames sans merci». Inledningsdikten Midnatten ger den kronologiska och psykologiska utgångspunkten: skalden är ensam men fylld av brinnande åtrå och hopp. Vad därefter kommer är ordnat efter graden av glöd; likaså den efterkommande diktsviten om skaldens grymma desillusioner.

Det schema som Erotiska sånger ställts upp efter förefaller alltså mycket enkelt. Bortsett från några övergångs- och avslutningsdikter består den av tre grupper:

- 1) Skaldens förhoppningar.
- 2) Skaldens fåfänga åtrå.
- 3) Skaldens besvikelse och desillusion.

Naturligtvis kan det inte säkert fastslås att det verkligen var just dessa dikter som stod på det förlorade. Men det tycks dock mycket troligt att förlusten av några ark i Erotiska sånger är mindre än den ser ut.

Prologen som söker sin dikt.

Sommaren 1820 mitt under sin Saronstid skrev Stagnelius en dikt på blankvers, som började:

»Förundras icke om Poeten skrifer
En lång Prolog till denna korta dikten.»
(II: 218.)

Skalden anbefaller sitt verk åt de okända meningsfränder, som han hoppas få till läsare; och så berättar han hur det kom sig att han skrev »denna korta dikten», som detta är en prolog till. Han grubblade över ursyndens väsen. Den måste ha varit skön, ty hur skulle den annars ha kunnat locka själen ur saligheten ner »i jordens dimmor»? Men hur kunde något jordiskt vara skönt då det jordiska bara är en svag avglans av det himmelska?

»Så tänkte jag och diktens spegel höll
För mänskjohjertats stormande passioner
Väl vetande att blott i diktens spegel
Sig tingen måla i sin urgestalt.»
(II: 220.)

Med andra ord: han diktade om synden i hopp att detta skulle skänka honom klarhet om syndens väsen. Och dikten blev till en dikt om ett betagande älskligt »änglabarn», som helt bedårade skalden.

»Kärlek jag det nämnde
Ej vetande att i en högre sfer
Det kallas synd af himlens ljusa helgon.»
(II: 220.)

Då uppstår frågan: om kärleken-synden är skön, är det då inte farligt att måla synden? Kan en dikt om synden bli till annat än förförelse? Och på den frågan svarar Stagnelius: detta kan gälla oskyldiga änglar; men vi människosjälur har redan fallit och måste vinna vår oskuld åter. Till den kampen behöver vi kunskap just om ursynden. Och ursynden,

»det är kärleken
Till Quinnan, till det objektiva lifvet.»
(II: 223.)

Här slutar dikten i Bööks upplaga. Men det är ju helt tydligt att den inte gärna kunde vara avsedd att sluta där, och det har allmänt ansetts att den är ofullbordad. Innan vi tar ställning till den frågan skall vi kasta en blick på Bööks beskrivning av manuset till denna dikt:

»Dikten föreligger i första nedskrift på tvenne fyrasidiga oktavark. Det första oktavarket innehåller tvenne översättningar efter A. W. Schlegel, Bönhörelsen och Ljuf Nattmusik (tryckta I: 317–320), varom se kommentaren s. 80. Ned-

skriften begynner på den fjärde sidan (som förut varit tom) — r. 1-37 —, fortsättes på det utrymme, som lämnats under Bönhörelsen på andra sidan — r. 38-51 —, vidare på ett tomrum på tredje sidan under Ljuf Nattmusik — r. 52-56 — samt slutligen i högra marginalen på samma tredje sida — r. 57-59. Det andra oktavarket innehåller Morgon-tanke och XL i 'Strödda dikter intill tiden omkring 1818' (tryckta I: 299-301), varom se kommentaren s. 75. Här börjar nedskriften på den fjärde sidan (dittills tom) — r. 60-93 —, fortsättes på den andra sidan (likaledes dittills tom) — r. 94-129 —, vidare, i två kolumner, i högra marginalen av andra sidan — r. 130-136 —, samt, i två kolumner, i högra marginalen av första sidan, som upptager Morgon-tanke, — r. 137-141.»

(Kommentaren s. 225-226.)

En sak kan man tryggt påstå utan att ha sett manusen: ville Stagnelius fortsätta denna dikt, hade han tydligen inte plats för mera på dessa fullklottrade papper.

Slår man nu upp Albert Nilssons Kronologien, finner man att till samma manuskriptgrupp som detta fragment hör också en annan blankversdikt utan titel, som börjar »Mig fostrade, i nardusrika ängar» och är tryckt hos Bök II: 214 (Kronologien s. 62-63). Detta poem är självbiografiskt. Stagnelius berättar först att han hade en glad och oskuldsfull barndom i umgänge med änglar och idéer. Men han glömde denna sälla värld, han syndade och hamnade i en annan, en värld av skräck, vända och dunkelt känd oförstådd skuldkänsla. Dock blev han åter frälst ur detta mörker, frälst genom kvinnan. Han blev kär, och hans älskades blåa ögon väckte »minnen från en närbesläktad himmel». Men full klarhet fick han först då det gått upp för honom att hans sinnliga kärlek var sken, att dess hela mening var just att väcka hans minne av föruttillvaron.

»Så minnets nykterhet och glömskans rus
Beständigt stridde i mitt qualda hjerta
Tills minnet segrade och från den höjd
Dit i triumf mig tankens vingar buro
Jag fosterbygdens väna morgon såg
Ur fjerran himlar le som morgonrodnad.»
(II: 216.)

Och nu avsvärjer sig skalden den falska skenvärlden, nu vet han sin väg och nu trår han bara efter att bli räknad till »Sanningens bekännare».

Redan av detta referat framgår förmodligen hur nära denna dikt ansluter sig till »Förundras icke om Poeten skrifver» inte bara i handstil, versmått och titellöshet utan också i ämne. Den första säger att vi måste lära känna kärleken, ty det är den som vållat vårt syndafall, och vi kan inte kämpa mot den utan kunskap om den. Den andra förtäljer hur skalden kom fram till den klarheten genom sin egen upplevelse av kärleken. I ett par fall är det påtagligt hur tankarna i den första utvecklas vidare i den andra. Skalden börjar med att förklara varför han skriver en prolog:

»Hvar läglighet som Ödet honom bjuder
Att för en älskad Mänsklighet få blotta
Sitt hjertas djup att för de helgas samfund
De ädle själar dem hans aning ser
Förströdde här och där kring jordens yta
Få Andens dolda tankar uppenbara
Är honom kärt. — — —

— — —
 Brott är det icke, är ej svaghet ens
 Att älska detta lif som dygdens vänner
 I Ljusets och Ideernas gemenskap
 Lungt lefva med hvarann, förmildrande
 Landsflyktens qual med Fosterbygdens minnen.»
 (II: 218.)

I slutet av den andra dikten berättar han vad som nu har värde för honom, och då vänder han sig till samma krets:

»Hvar hemlig önskan skall jag uppfylld föra,
 Som vunnen anse livvets hårda kamp
 Blott Sanningens bekännare mig räkna
 Till Ljusets Kyrka, till sitt helga samfund.»
 (II: 216–217.)

Då Stagnelius utvecklar att människosjälen måste känna sin synd för att kunna kämpa mot den, formulerar han det så i den första dikten:

»Ur Lfvets natt blott sanningen och dygden
 Oss leda dit, men dygd och sanning äro
 Två Amazoner. Kämpa måste de
 Men huru kämpa om man icke ser
 Sin fiende och ej hans styrka känner?»
 (II: 222.)

Och i den andra diktens slutdeklaration återkommer detta amazonpar:

»Ej smicker, ej förakt, mitt steg förvirra
 Från Sanningens och dygdens lugna stig.»
 (II: 216.)

Läser man dessa två dikter omedelbart efter varandra, verkar den senare helt enkelt som en exemplifikation, ett vittnesbörd om den tes som den första mynnar ut i. Man har intryck av att man läser en enda dikt, inte en och en halv. Vi torde alltså vara ett Stagneliusfragment fattigare.

Men om vi nu har återfunnit den långa prologens andra hälft, kan vi också finna »den korta dikten» som den skulle inleda? Flera gissningar har gjorts. Albert Nilsson föreslog i Svensk romantik (s. 347–353) en liten obetitlad dikt (II: 99); men det antagandet måste han överge sedan Böök med inre (Monografien s. 358–359) och han själv med yttre skäl (Kronologien s. 61, 65) kunde påvisa att den dikten icke var något fristående poem utan en variant eller utvidgning av Merkuriusdikten i cykeln om planeterna. Böök gissade på dramat Albert och Julia (Monografien s. 359), vilket också är omöjligt eftersom denna dikt är senare (Kronologien s. 66, 71, 81).

Två andra förslag är däremot inte avförda från diskussionen som orimliga. Det ena är Sven Cederblads, som gör anspråk på prologen för en liten namnlös dikt från 1816–17, »Hvar är Du, Kärlek?» (I: 301) i Stagnelius och hans omgivning s. 138–139; 252. Den är ett litet obetydligt poem, som skildrar den jordiska kärlekens fåfänglighet med mera snusförnuft än glöd; den kan Stagnelius inte gärna ha tyckt var så förförisk. Det

finns inte heller något som helst tecken på att han hade något intresse för den. Det enda som skulle kunna tala för hypotesen är att dikten står på samma ark som ett avsnitt av prologen (Kommentaren s. 225).

Bättre motiverat är Olle Holmbergs förslag (Samlaren 1933 s. 151–156 och Sex kapitel om Stagnelius s. 219–223): han röstar på Cydippe. Motiveringen är att »den dikt som prologen skall inleda är en dikt om sinnlig kärlek, skriven på en tid då poeten inte visste bättre än att anse denna kärlek skön, alltså en ungdomsdikt» (Samlaren 1933 s. 154), och prologen skulle vara en ursäktande förklaring till att han låter trycka sådant. Då ligger det närmast till hands att tänka på Cydippe. I varje fall vet vi ju att han var mycket fäst vid detta verk och sysslade med det också under sin sista tid.

Holmbergs åsikt verkar tilltalande, men man ställer sig ändå tveksam. Mindre betyder det väl att Cydippe skulle kallas »denna korta dikten», fast den är ett av Stagnelii längsta verk — fullständig gick den på cirka 2 400 vers. Men teorien står och faller med Holmbergs tolkning av prologen. Och läser man den, verkar det inte som om det rör sig om en lätt-sinnig, naivt sinnlig ungdomsdikt. Stagnelius berättar att den sprang fram ur grubbel om synden — inte synden i vanlig mening utan Ursynden, som dök upp i hans tankevärld först under Saronstiden. Han diktade för att komma till klarhet om den synden

»Som från en höjd där livvets myriader
Mot AndeSolen jublande sig vända
Nedlockade i jordens dimmor själen.»
(II: 219–220.)

Ur den stämningen kom inte Cydippe till. Ur den stämningen kom överhuvud ingenting till, som Stagnelius skrev 1815. Den tid han diktade på det viset, det var just Saronsepoken. Det var då han kunde försöka dikta sig till klarhet om syndens väsen och förskräckt finna att vad han skrivit närmast verkade som ett förhäriligande av synden. Ty det är så prologen måste fattas om skalden skall tros på sitt ord.

Dikter om syndafallet — som alltid tänks bero på sinnlig åtrå — finns det gott om bland Stagnelii teosofiska dikter. Men skall man välja någon, där det skildras så förföriskt att det bör ha ingett Stagnelius betänkligheter, då stannar man för cykeln Elementerna (II: 178). En dikt med en så omständlig prolog till bör väl helst ha varit något förmer än ett enstaka lyriskt poem, men den kan å andra sidan inte ha varit en samling, ty då skulle den inte kunna kallas »dikt». Det kan däremot en cykel. Stagnelius älskade för övrigt att skriva inledande poem till diktserier. Lyriska dikter och elegier börjar med en invokation Till Sånggudinnan (I: 3); första häftet av Liljor i Saron är dedicerat till M. Norberg (II: 251); de följande skulle ha tillägnats biskop Stagnelius (II: 217 med kommentar); planetdikterna skulle ha föregåtts av en dedikation på sonetter till någon verklig eller fingerad vän (II: 99–101 med kommentar). Däremot har Stagnelius veterligen aldrig skrivit någon »prolog» till ett drama; Martyrerna ingick ju i en diktsamling.

Viktigare är att Elementerna motsvarar det signalement Stagnelius ger av den »korta» dikten — cykeln är faktiskt bara hälften så lång som den fullständiga prologen —: den beskriver syndafallet på ett sätt som

fyller en med livlig sympati med den syndande. I andra dikter med liknande ämne har Stagnelius berättat om det utifrån, och då kunde han ange i själva dikten vem som hade rätt och vem som hade fel. Men här har han valt att låta Elden, Vattnet, Luften och Jorden hålla varsin monolog, och då blev det svårare att få fram skuldfördelningen.¹

Såvitt man vet är Vattnet det äldsta partiet av cykeln. Dikten förekommer i en tidigare version bland Stagnelii äldsta teosofiska dikter, och där bär den inga spår av att vara avsedd för en cykel (Kommentaren s. 201, Kronologien s. 55 och Holmberg: Samlaren 1939 s. 140). Vattnet berättar sin saga i skepnad av en gråtande kvinna:

»Se'n Elden före alla tider
 Mig våldsamt ur sitt sköte dref,
 Jag grät tills jag omsider
 Ett Vatten blef.

Då vände jag med strida vågor
 Tillbaka till min födslostrand.
 Mig kjuste Eldens lågor,
 Hans purpurbrand.

'O Eld!' jag sade, 'mig förunna
 Att störta i ditt sköte ner.
 Ej mina böljor kunna
 Sig hejda mer.

Re'n länge jag kring rymden sväfvar,
 Än inget stöd den arma mött.
 Jag fryser och jag bäfvar,
 Jag är så trött.

Ej vill jag delta i din ära,
 Ej ljus, ej skimmer vill jag strö.
 Ett djerfs jag blott begära,
 Hos dig att dö.'

Min jämmer Elden slutligt rörde,
 En evig Kärleks Son han var.
 Min klagan mildt han hörde
 Med ömma svar.

Nu är jag Eldens maka vorden
 Men Gudens kärlek mig förtär.
 Den tårbemängda Jorden
 Vår Dotter är.»

(II: 180–181.)

Detta var det äldsta av alla syndafall, då Vattnet-materien, den negativa kvinnliga världsprincipen, förförde Elden-ljuset, den positiva manliga världsprincipen och befruktad av honom födde jorden. Denna vattnets drift mot elden och eldens oförmåga att stå emot vattnet, det var den första och ödesdigraste av alla synder; genom den blev det timliga och onda till. Men det framgår onekligen illa genom denna bekännelse av

¹ Om tolkningen av cykeln se *Kommentaren* s. 201–203, *Monografien* s. 322–326, Albert Nilsson, *Svensk romantik* s. 380–387, och Cederblad: *Studier i Stagnelii romantik* s. 206–217.

det obotfärdiga vattnet: hon blygs inte över sin åtrå, och vad hon har att säga är ägnat att väcka inte indignation utan medlidande. Läsaren av den dikten vill snarast ta det ondas parti mot det goda.

Kanske var det därför Stagnelius beslöt att utvidga dikten till en cykel där alla elementen skulle komma till tals: där skulle de andra få säga ut hur ödesdiger vattnets passion och eldens förförelse var. Och så fick Vattnet en pendang i Elden, där fallet skildras ur den andra partens synpunkt. Den heliga elden förde en gång en stolt, fri och mäktig tillvaro, berättar han.

»Men Vattnet kom en försätlig Brud
Från irrande färden tillbaka.
'O! unna mig blifva din maka!'
Så sade den smäktande Tärnan, med gråtande ljud.
'Gack!' vredgad jag skrek.
'Mig lämna, o Vatten!
Jag räds ditt suckande smek
Du nalkas med döden och natten!»
(II: 179.)

Men vattnet blev honom övermäktigt, han gav vika och avlade med henne de mörka himlakropparna.

»Nu klappar mitt hjerta i jordens barm,
Men jag blygs för de vekliga banden.
'Upp!' ropar den lefvande Anden,
Af blygsel jag rodnar, jag sväller af ljungande harm.
Straxt våldsamt jag gnyr,
Likt vilda Orkaner,
Och vreden, den rasande, spyr
Mot skyarne opp i Volkaner.

Dock snart skall jag bryta de låga band
Som vålla min nesliga hvila.
Snart skall jag segrande ila
Med själarne åter till himmelens ljusblåa land.
De odödliga där
Skall min vinge beskygga.
Åt Salamandrernas här
Jag en flammmande ljusverld skall bygga.»
(II: 179-180.)

Så talar elden, det godas princip. Man behöver inte ha läst Vattnet först — den står inte heller först i cykeln — för att känna sig frånstött av honom: han är hänsynslös och brutal mot den stackars förförerskan, som klänger sig fast vid sin älskade och sitt enda stöd. Det är fortfarande vattnet, som får sympatierna. Stagnelius kan inte ha undgått att märka det själv. Han hade allt skäl i världen att skriva en prolog för att förklara hur en sådan dikt hade kunnat bli resultatet av hans fromma spekulationer.